

De omgang met personen die geradicaliseerd zijn en (gewelddadig) extremistisch gedrag vertonen, vormt een belangrijke uitdaging in zowel binnen- als buitenland. In Nederland draagt het Landelijk Steunpunt Extremisme (hierna: LSE) bij aan het voorkomen en tegengaan van extremisme via individuele trajecten voor mensen die extremistische overtuigingen hebben of die betrokken zijn (geweest) bij extremistische netwerken. De doelstelling van trajectbegeleiding is het versterken van beschermende factoren om afstand te nemen van (gewelddadig) extremistische netwerken (terugtrekking en uittreding) en/of opvattingen (deradicalisering). Hiervoor hanteert het LSE een casemanagement aanpak die bestaat uit verschillende disciplines: van maatschappelijk werk, tot aan psychosociale ondersteuning en gespecialiseerde levensbeschouwelijke begeleiding. Hieronder wordt deze case-management aanpak verder beschreven. Het is daarmee een handreiking voor burgers en professionals die te maken kunnen krijgen met thema's als radicalisering en extremisme.

Het belang van maatwerk in de casemanagement aanpak

In zijn meest algemene vorm is casemanagement erop gericht om een bijdrage te leveren aan de re-integratie van personen met sociaal-maatschappelijke en/of gezondheidsproblemen en kent een lange geschiedenis binnen uiteenlopende domeinen (Lukersmith et. al., 2016). Zo wordt deze benadering toegepast bij re-integratie bij verslaving of een revalidatieproces, maar ook bij kwetsbare doelgroepen als slachtoffers van mensensmokkel of vluchtelingen (Joo & Liu, 2019; Lukersmith et. al., 2016; Odé et. al., 2015; Petticrew, 2011; Ponka et. al., 2020). Kenmerkend voor deze doelgroepen is dat er vaak sprake is van complexe, meervoudige problemen van materiële en immateriële aard (Mönnink, 2016). Ook bij gevallen waarbij sprake is van radicalisering is er veelal sprake van een breed pallet aan factoren dat hieraan ten grondslag ligt.

Aangezien er niet één overkoepelende verklaring of werkwijze is die leidt tot uittreding of deradicalisering is er bij individuele begeleidingstrajecten daarom altijd sprake van maatwerk (Bérubé et. al., 2019). Het belang van de op maat gemaakte trajecten binnen een multidisciplinaire setting wordt onderstreept door talrijke studies waaruit blijkt dat er geen eenduidig profiel van 'de extremist' bestaat (Horgan, 2009). Kennis op het gebied van zowel ideologische overtuigingen en maatschappelijke ontwikkelingen als het zorg- en veiligheidsdomein is cruciaal om een goed beeld van iemand te kunnen schetsen en vervolgens een effectief begeleidingstraject vorm te geven. Vraagstukken die raken aan zingeving of levensbeschouwing, de behoefte bij een bepaalde subgroep te willen horen of de hang naar een normatief kader dat houvast geeft, zijn enkele voorbeelden van terugkerende onderwerpen die centraal staan bij de individuele trajecten. Het persoons- en context gebonden karakter van deze praktische- en zingevingsvragen benadrukt de noodzaak van maatwerktrajecten. Eens te meer omdat de reflectie op deze zingevingsvragen kan worden beïnvloed door psychopathologie of gevoelens van uitsluiting en achterstelling.

Om in te kunnen spelen op verschillende behoeften maakt het LSE gebruik van uiteenlopende expertises, waaronder maatschappelijk werkers met ervaring op het gebied van onder meer eerge relateerd-geweld, geweld in afhankelijkheidsrelaties, opvoedondersteuning en professionals met theologische en levensbeschouwelijke expertise. Daarnaast beschikt het LSE over een behandelteam bestaande uit deskundigen op het gebied van psychiatrie, orthopedagogiek en psychologie. Het behandelteam kan op indicatie ingezet worden naast een begeleidingstraject door een casemanager.

Analyse als basis voor interventies

Wanneer men spreekt over 'interventies' binnen de context van case-management bij geradicaliseerde individuen wordt het geheel aan doelbewuste handelingen tijdens de begeleiding en behandeling van individuen die actief zijn (geweest) in extremistische netwerken en die bijdragen aan het afstand nemen van extremistisch geweld en/of het afstand nemen van een extremistisch netwerk. Om in begeleidingstrajecten tot goed afgewogen interventies te komen is het van groot belang om het beoogde doel hiervan helder af te bakenen en een gedegen analyse op te stellen. De analyse van iemands (al dan niet) extremistische gedrag draait hierbij onder meer om de vraag of, en in hoeverre, de persoon in kwestie zich verbindt aan extremistisch gedachtegoed en/of beweegt binnen extremistische netwerken. Op basis hiervan dienen professionals af te wegen welke maatregelen gewenst en vereist zijn om de situatie te de-escaleren en re-integratie te bevorderen. Interventies kunnen hierbij gericht zijn op het bewerkstelligen van een verandering in opvattingen (deradicalisering) of het gedrag van de persoon (terugtrekking en uittreding). In de praktijk kan dit echter verschillende dilemma's opleveren. Iemands gedrag is niet altijd een juiste afspiegeling van iemands gedachtegoed. Personen kunnen bijvoorbeeld veiligheidsbewust zijn en sociaalwenselijk gedrag vertonen wanneer zij in aanraking komen met autoriteiten. Andersom geldt dat mensen die zich extremistisch gedragen niet per definitie beschikken over inhoudelijke ideologische kennis.

Gedrag vs. gedachten

Daarnaast is het voor casemanagers binnen het domein van radicalisering en extremisme een relevante vraag in hoeverre er sprake is van samenhang tussen gedachten en gedrag. In hoeverre valt er namelijk te spreken over samenhang in denkbeelden en bereidheid om hiernaar te handelen wanneer er bijvoorbeeld sprake is van psychopathologie? Wanneer dergelijke problematiek aan de basis ligt van het gedrag dat door de buitenwereld als zorgelijk wordt beschouwd, kan de daadwerkelijke rol die ideologie heeft op de persoon onterecht geïnterpreteerd worden als de voornaamste drijfveer van extremistische uitspraken terwijl deze mogelijk beter zijn te verklaren vanuit bijvoorbeeld psychopathologie. Vaak zal het echter gaan om een combinatie van individueel psychologische kenmerken met sociaal-maatschappelijke omstandigheden die doorwerken in een radicaliseringsproces (Al-Attar, 2020).

Een casemanagement benadering binnen de context van extremisme

In bovenstaand voorbeeld kunnen ideologische uitspraken of symboliek enkel dienen als dunne legitimering voor bepaald gedrag. Begrip van ideologie kan daarom inzicht geven in de risico's op (verdere) radicalisering en handvatten bieden bij het toepassen van interventies, maar ook is het van belang om oog te hebben voor andere domeinen zoals sociale relaties, zelfredzaamheid, identiteit en actie- en geweldsbereidheid (Barrelle, 2015).

Relevante leefgebieden bij casemanagement

Ondanks de toenemende aandacht voor interventieprogramma's van deze aard binnen de context van radicalisering en extremisme is er echter nog relatief weinig bekend over de wijze waarop professionals in de praktijk gestalte geven aan de interactie die zij hebben met deze – uiteenlopende – doelgroepen (Cherney & Belton, 2019; Cherney, 2022; Horgan et. al., 2020). Net zoals de factoren die ten grondslag liggen aan radicalisering contextafhankelijk zijn, variëren de motieven van uittreding en de-radicalisering ook. Redenen variëren van desillusie omtrent de strategie die bepaalde extremistische groepen nastreven om verandering te bewerkstelligen in de samenleving of het niet langer geloven in de grondbeginselen waarop een ideologie is gebaseerd. Ook kunnen nadelige praktische leefomstandigheden die samenhangen met extremistische netwerkvorming voor mensen een doorslaggevende factor zijn om organisaties of denkbeelden de rug toe te keren. Mensen kunnen bijvoorbeeld aanlopen tegen gevoelens van stigmatisering als gevolg van betrokkenheid bij extremisme of opzien tegen mogelijke juridische stappen die tegen hen genomen kunnen worden. Tevens kunnen mensen teleurgesteld raken in de dynamiek binnen de groep en de karaktereigenschappen van de mensen met wie zij zich voorheen identificeerden (Horgan, 2009; Koehler, 2016). De mate waarin deze factoren van invloed zijn, verschilt ook per persoon – voor de ene persoon weegt de ene factor zwaarder dan de andere. Dit onderstreept het belang van maatwerk tijdens deze trajecten. Echter zijn er wel enkele leefgebieden te onderscheiden waar casemanagers oog voor moeten hebben tijdens het contact met de persoon in kwestie. In het hierop volgende stuk zal hier nader op worden ingegaan. Hieronder wordt beschreven hoe casemanagers op de hierboven genoemde leefgebieden kunnen interveniëren en re-integratie in de samenleving te bevorderen.

Ideologie

Levensbeschouwelijke of ideologische vraagstukken kunnen tijdens begeleidingstrajecten op verschillende manieren besproken worden. Zo kan er met betrokkenen gereflecteerd worden op de ideologische invulling van bepaalde denkbeelden, zodat diegene inzicht verkrijgt in de negatieve implicaties die hiervan uit gaan. Ook kan er met de persoon gereflecteerd worden op de inhoudelijke discrepantie van bepaald gedachtegoed en dat deze denkbeelden geen samenhangende oplossingen bieden voor bestaande problemen die de persoon ervaart. Vaak ontbreekt het mensen ook aan kennis over levensbeschouwelijke vraagstukken of maatschappelijke ontwikkelingen. Contact tussen geradicaliseerde individuen en casemanagers kan zich dan ook richten op het bijbrengen van inhoudelijke kennis omtrent levensbeschouwelijke vraagstukken of het ontcrachten van bepaalde voor waar aangenomen denkbeelden. Wanneer bepaalde interpretaties van ideologieën buitenwettelijk handelen rechtvaardigen, kunnen interventies zich ook richten op het belang van wettelijke of sociale normen en waarden, en de negatieve implicaties van buitenwettelijk

handelen op de persoon in kwestie. Dit kan er bijvoorbeeld toe bijdragen dat een persoon leert om het oneens met iemand te zijn zonder dat dit agressie of haat oproept tegenover deze andersdenkende. Uiteindelijk zou dit bij kunnen dragen aan tolerantie en acceptatie van overtuigingen en gewoontes die niet overeenstemmen met de eigen normen en waarden.

Actie- en geweldsbereidheid

Veelal bestaan er zorgen omtrent ideologisch gedreven actie- en/of geweldsbereidheid onder de mensen die het LSE begeleidt. Wanneer blijkt dat deze zorgen gegrond zijn, kan een casemanager proberen de persoon ertoe te bewegen niet langer geweld te (willen) verkondigen of te gebruiken tegenover andersdenkenden. Er bestaan veel uiteenlopende manieren en interventies om hier met mensen aan te werken. Hierbij kan gedacht worden aan oefeningen gericht op agressieregulatie of het versterken van probleemoplossende vaardigheden. Wanneer de cliënt de maatschappij niet als rechtmatig ziet, en de wetten en regels dus als illegitiem beschouwt, kan er ook voor worden gekozen om met de betrokkene te reflecteren op de effectiviteit van geweld en de gevolgen hiervan (voor de maatschappij en de persoon zelf). Interventies kunnen verschillende doelen hebben, variërend van empathieontwikkeling of begrip van andere perspectieven tot aan het leren controleren van woede- en wraakgevoelens. Wanneer mensen de handvatten aangereikt krijgen om zicht en grip te hebben op het eigen emotionele functioneren, zijn mensen beter in staat om hun frustraties op een aanvaardbare wijze te reguleren en te verwerken.

Sociale relaties

Het investeren in een gezond sociaal netwerk kan op verschillende manieren bijdragen aan het beëindigen van contact met leden binnen een extremistisch netwerk. Persoonlijke doelen waar aan gewerkt wordt tijdens individuele trajecten kunnen zich bijvoorbeeld richten op het aanleren van sociale of cognitieve vaardigheden of het stabiliseren en verbeteren van relaties tussen familieleden. Ook kan kritische reflectie op eerdere sociale contacten en begeleiding bij het maken van keuzes in de contacten en vriendschappen centraal staan in de begeleidingstrajecten. Mensen begeleiden bij het bieden van weerstand tegen groepsdruk kan ook een doel zijn waar aan gewerkt wordt.

Zelfredzaamheid

Individuele trajecten kunnen zich ook richten op het aanpakken van psychologische, fysieke en praktische problematiek, zodat personen in staat zijn zelfstandig te functioneren en hiermee de grip die een netwerk op hun heeft te verminderen. Interventies kunnen zich bijvoorbeeld richten op het versterken van een gevoel van zelfregie, het verminderen van een gevoel van afhankelijkheid en het aanwakken van verantwoordelijkheidsgevoelens. Ook kunnen mensen gestimuleerd en bijgestaan worden bij zelfontplooiing, zoals beroepskeuzetrajecten of voorlichting op het gebied van mediawijsheid en omgang met het digitale domein. Wanneer mensen beschikken over voldoende veerkracht en beroepsvaardigheden om betekenisvolle activiteiten te ondernemen of deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer kunnen mensen zelfvertrouwen ontwikkelen en zich verbinden met de maatschappij. Tevens draagt een zinvolle dagbesteding en structuur bij aan een investering in een toekomst binnen een samenleving waar sommigen zich al langere tijd van hebben afgewend. Interventies gericht op verbetering van iemands zelfredzaamheid kunnen dus een onderdeel vormen van iemands begeleidingstraject, met daarbij expliciete aandacht voor problematiek die

kenmerkend is voor mensen die extremistisch gedachtegoed aanhangen. Hierbij moet gedacht worden aan de belemmerende werking van extremistisch gedachtegoed op het kunnen samenwerken met mensen die als de vijand worden beschouwd of het niet accepteren van bepaalde normen en waarden omdat deze haaks staan op een ideologische overtuiging. Wanneer mensen deze denkbeelden de rug toe hebben gekeerd, maar zij nog wel geholpen zijn met bijvoorbeeld sociaalmaatschappelijke ondersteuning, kan er dus voor worden gekozen om deze persoon in contact te brengen met reguliere maatschappelijke instellingen.

Identiteit

Extremistische groeperingen kunnen mensen voorzien in antwoorden op zingevingsvragen (wat is de rol van mijn leven? Bij welke groep hoor ik? Welk groter doel dient mijn leven?). Om deze reden speelt levensbeschouwelijke begeleiding een grote rol binnen de werkwijze van het LSE. Uit de praktijk blijkt dat deze zoektocht naar identiteit vaak wordt beïnvloed door onderliggende factoren zoals psychopathologie, traumatische ervaringen, gevoelens van discriminatie of deprivatie of andere problematiek. Deze factoren beïnvloeden vaak het vermogen om kritisch te kunnen reflecteren op of onderzoek te doen naar levensbeschouwelijke thema's. Zo ontstaat een neiging een identiteit vorm te geven aan de hand van de kaders die ideologisch gedreven groeperingen bieden. Doelen waaraan gewerkt kan worden bij individuele trajecten kan zich daarom bijvoorbeeld richten op identificatie met positieve en betekenisvolle (sociale) groepen buiten het extremistische netwerk of het vormen van een eigen identiteit met persoonlijke waarden die niet langer corresponderen met de rigide waarden van de extremistische groepering. Om deze doelen te bereiken kunnen casemanagers tijdens gesprekken reflecteren op iemands levensloop en de betekenis van bepaalde gebeurtenissen op iemands zelfbeeld. Andere interventies kunnen zich bijvoorbeeld richten op rollenspellen, voorlichting, empathieontwikkeling, taboedoorbrekende gesprekken of cognitieve herstructurering.

Tot slot

De casemanager helpt via gespreksvoering de persoon tot kritische inzichten over zichzelf, de ander en de maatschappij. Dit vereist meerdere gesprekken gericht op het vormen van een narratief betreffende identiteit, wereldbeeld en zingeving. De verzamelde en geanalyseerde informatie dient hiermee als basis om juiste interventies toe te passen en het plan van aanpak op te stellen. Feitelijke kennis dient als basis voor uitspraken over iemands positie op het spectrum van (gewelddadig) extremisme en met wat voor hulp iemand hier afstand van kan nemen. Daarom is het van belang kennis en deskundigheid vanuit verschillende professies te combineren om tot een gedegen beeld over iemand te komen. Het LSE doet dit middels een holistische aanpak voor een doelgroep waarbij er veelal uiteenlopende factoren ten grondslag liggen aan het proces van radicalisering, en waarbij er dus ook verschillende interventies worden ingezet die aansluiten op de situatie van de persoon in kwestie. Samenwerking met partners uit het lokale zorg- en veiligheidsdomein zijn hierbij van groot belang bij elk individueel traject waar het LSE betrokken bij is.

Literatuur:

- Al-Attar, Z. (2020). Severe mental disorder and terrorism: When psychosis, PTSD and addictions become a vulnerability. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 31(6), 950–970. <https://doi.org/10.1080/14789949.2020.1812696>
- Barrelle, K. (2015). Pro-integration: Disengagement from and life after extremism. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 7(2): 129-142.
- Bérubé, M., Scrivens, R., Venkatesh, V. & Gaudette, T. (2019). Converging Patterns in Pathways in and out of Violent Extremism: Insights from Former Canadian Right-Wing Extremists. *Perspectives on Terrorism*, 13(6), 73-89.
- Cherney, A & Belton, E. (2019). Evaluating case-managed approaches to counter radicalization and violent extremism: an example of the Proactive Integrated Support Model (PRISM) intervention. *Studies in Conflict and Terrorism*, 44(8), 1-21.
- Cherney, A., Rooy, K. de & Eggins, E. (2021). Mandatory participation in programs to counter violent extremism: A review of evidence for and against. Brisbane, Australia: University of Queensland, Department of Home Affairs.
- Cherney, A. (2022). Working with radicalised individuals: insights from a secondary and tertiary prevention program, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 1-22.
- Horgan, J. (2009). *Walking Away from Terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*. New York: Routledge.
- Horgan, J., Meredith, K., & Papatheodorou, K. (2020). Does Deradicalization work? In D. M. D. Silva, & M. Deflem (Eds.), *Radicalization and counter-radicalization (sociology of crime, Law and deviance, Vol. 25)* (pp. 9–20). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Joo, J. Y. & Liu, M. F. (2019). Effectiveness of Nurse-Led Case Management in Cancer Care: Systematic Review. *Clinical Nursing Research*, 28(8), 969-991.
- Koehler, D. (2016). *Understanding Deradicalization. Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism*. London: Routledge.
- Lukersmith, S., Millington, M. & Salvador-Carulla, L. (2016). What is Case Management? A Scoping and Mapping Review. *International Journal of Integrated Care*, 16(4), 1-13.
- Mönnink de, H. (2016). *De gereedheidskist van de sociaal werker*. Houten: Springer Media B.V.
- Odé, A., Heuts, L. & Witkamp, B. (2015). Onafhankelijke casemanager in de vreemdelingenketen. Perspectieven vanuit het buitenland. Amsterdam: Regioplan.
- Petticrew M. (2011). When are complex interventions 'complex'? When are simple interventions 'simple'? *European journal of public health*, 21(4), 397–8.
- Ponka D, et al. (2020) The effectiveness of case management interventions for the homeless, vulnerably housed and persons with lived experience: A systematic review. *PLoS ONE*, 15(4).